

Na kraju pisac zaključuje: »Vjernik gleda na stanje Crkve u svakom vremenu samo kroz poimanje kršćanskog vremena koje je određeno s dvije granične datosti: dolazak Krista u »punini vremena« (u povijesti) i eshatološki Gospodnji povratak na sudu i nakon preobraženja svijeta. Između te dvije datosti razapet je most »posredno vrijeme« koje je dijalektički razapeto između »već« i »još ne« crkvenoga života što se sintetski sažima u nadi. To je i vrijeme »mea culpa« naroda Božjega, kritike koju ljudi obavljaju s darom razlikovanja duhova koji se ne može usporediti sa sadašnjom bolesnom kritikom kojom neki kritiziraju Crkvu (str. 182, talijanski prijevod).

Monografija je pisana za teologe, ali i za studente teologije i pastoralne djelatnike da im pojasni pojam Crkve na temelju dokumenata Drugoga vatikanskog koncila.

Adalbert Rebić

STEFAN HEID, *Zölibat in der frühen Kirche. Die Anfänge einer Enthaltenspflicht für Kleriker in Ost und West*, Ferdinand Schöning, Paderborn–München–Wien–Zürich, 1997., 339 stranica.

Pisac, patolog i stručnjak za drevnu povijest Crkve, navedenim djelom želi na osnovi temeljito proučene dokumentacije razjasniti pitanje ženidbe klerika i celibata prvih stoljeća kršćanstva. Mnogi istraživači griješe, kad polaze sa stanovišta suvremene crkvene prakse bilo glede ženidbe bilo celibata te već u praksi drevne Crkve žele naći sadašnje stanje. Treba razlikovati celibat u strogom smislu, koji je općenito obvezivao udovce i neoženjene muževe koji su bili zaređeni za đakone, prezbitere i biskupe,

od spolne kontinencije na koju su bili obvezani oni koji su primili više redove đakonata, prezbiterata i episkopata poslije ređenja odnosno posvećenja.

Kao dokaz u prilog tvrdnji da nisu u drevnoj Crkvi bili obvezatni na spolnu uzdržljivost nositelji viših redova navodi se često izjava *Pafnucija*, biskupa Gornje Tebaide koji je na koncilu u Niceji 325. godine navodno molio saborske Oce da ne zabrane oženjenim klericima spolne odnose s njihovim ženama. Heid dokazuje da je taj primjer bez povijesnog utemeljenja: sumnja se čak da je postojao neki biskup na nicejskom saboru s tim imenom, budući da ga nema među potpisnicima. Njega navodi samo crkveni povjesničar Sokrat u svom djelu *Povijest Crkve* (440.). Naime Ambrozije, Epifanije, Jeronim, Siricij i Inocent I. ne znaju za navedeni primjer. Afrički su biskupi, suvremenici sv. Augustina, na više sinoda ponovno izglasali obvezu bračne uzdržljivosti viših klerika. Sokratov navod ne poklapa se ni s istočno-crkvenom praksom u svezi sa ženidbom viših klerika, a ni s kanonima trulanske sinode (tzv. *Quintisextum*) 691. godine koja je odobrila postojanje oženjenih prezbitera, ali i zadržala obvezu uzdržavanja od spolnih čina, apsolutno za biskupe, a djelomično za prezbitere (na dane kada slave euharistiju).

Heid iznosi dva shvaćanja celibata koja se temelje na analizama istih dokumenata a dolaze do oprečnih zaključaka.

Prvo shvaćanje celibata zastupaju crkveni povjesničari *R. Gryson* (*Les Origines du Célibat ecclésiastique du premier au septième siècle*, Gembloux, 1970.), *A. Franzen* (*Zölibat und Priesterweihe in der Auseinandersetzung der Reformati- onszeit und der katholischen Reforma- des 16. Jhdts*, Münster, 1970.) i *G. Denzler* (*Zur Geschichte des Zölibats*, Freiburg, 1993.). Oni drže da je sadašnji ce-

libat proizašao iz slobodnoga izbora celibata prvih triju stoljeća. U to doba, naime, većina je klerika bila oženjena i slobodno raspolagala uporabom ženidbe. U drugom se stoljeću počelo razvijati karizmatško djevičanstvo i monaštvo. Već u trećem stoljeću se provode propisi *Elvirskog koncila* (306. i 380.) prema kojima se klerici i u Grčkoj i u Rimskoj crkvi moraju odreći spolnih čina sa suprugama na dane kada slave euharistiju. To je bilo jednostavno provoditi u Maloj Aziji, Siriji, Palestini i Egiptu gdje su u 4. stoljeću rijetko slavili euharistiju. Teže je to bilo provoditi u Italiji, Španjolskoj i Galiji gdje su u isto vrijeme počeli slaviti euharistiju svaki dan. U ovom potonjem slučaju klerici su se bili dužni skoro apsolutno odreći spolnih odnosa.

Drukćiji su zaključci do kojih su došli *Ch. Cochini* (*Origines apostoliques du célibat sacerdotal, La Sycamore, Letuielleux-Namur-Paris, 1981.*; *Il Celibato sacerdotale nella tradizione primitiva della Chiesa, u zborniku G. Pittau – C. Sepe, Identità e missione del sacerdote, Città Nuova, Roma, 1994., str. 166–189*), *R. Choly* (*Il Celibato nei Padri e nella storia della Chiesa, u djelu Solo per amore, Paoline ed., Cinisello Balsamo, 1993., str. 27–47*; *Clerical Celibacy in East and West, Hereforschire, 1989.*) i *A. M. Stickler* (*Il celibato ecclesiastico. La sua storia e i suoi fondamenti teologici, Libreria ed. Vaticana, Città del Vaticano, 1994.; usp. još i E. Cattaneo, I ministeri nella Chiesa antica. Testi patristici dei primi tre secoli, Ed. Paoline, Cinisello Balsamo, 1997., str. 132–144*). U prvim stoljećima kršćanstva Crkva nije nametala zakon celibata kao uvjet za pristup u više redove. Ako netko nije prethodno bio oženjen, ostao je i dalje neoženjen; ako se pak zareadio ili posvetio poslije ženidbe, morao se odreći spolnih odnosa i sa suprugom živjeti u bračnoj čistoći. S pravom prvi pi-

sani dokumenti o celibatu tvrde da on postoji već od apostolskih vremena. Propisi koje je Crkva propisala u 4. stoljeću bili su rezultat postupnog razvoja celibata od apostolskih vremena. Heid zaključuje da takva praksa počiva na praksi Novoga zavjeta: Isus i njegovi učenici, osim Petra, bijahu neoženjeni. U tome se on zajedno s Cochinijem poziva na izreku sv. Augustina: »To što obdržava i obdržavala je sva Crkva, premda ni jedan koncil nije odredio, s pravom se zaključuje da smo primili od apostolskog autoriteta!« (*Cochini, Fondamenti storici del celibato sacerdotale, u Sacrum Ministerium 3 (1997.), br. 2, str. 74*).

Pošto je to ustvrdio, Heid iščitava dokumente pojedinih epoha u povijesti Crkve, od vremena Isusova pa dalje do 7. stoljeća. Isus je bio neženja (Mk 3,13–14; Mt 19,12). I mnogi njegovi učenici bili su neženje. Poslije poziva među učenike, oni koji su bili oženjeni ostavili su svoje supruge, i dali se svim silama na propovijedanje evanđelja. Imali su na svojim misijskim putovanjima suradnice, misionarke, kao što ih je imao već i sam Gospodin (usp. 1 Kor 9,5; Lk 8,1–3), ali je uvijek bila na snazi savršena čistoća i spolna kontinencija. Takva je praksa zajamčena u pastoralnim poslanicama iz vremena između 50. i 100. godine poslije Krista. Bilo je crkvenih službenika i celibataraca, udovaca i oženjenih, ali su oženjeni živjeli sa svojim suprugama u savršenoj bračnoj čistoći (usp. 1 Tim 3,2.12.; Tit 1,6). Nikomu, ni udovcima, nije bilo dozvoljeno vjenčati se poslije ređenja odnosno posvećenja u viši klerički red. Onima koji su bili po drugi puta oženjeni nije bilo dozvoljeno primiti sveti red; nije se vjerovalo da mogu živjeti odričući se spolnih odnosa sa suprugama (usp. 1 Kor 7,8s). Na snazi je bilo, dakle, više staleža: oženjeni, udovci i oženjeni službenici, ali s

jedinstvenim stilom života: čistoća u braku ili čistoća u celibatu (djevičanstvo).

Poslije pastoralnih poslanica slijedimo dokumente sve do 220. godine. U tom vremenu Klement Aleksandrijski tvrdi da se u više redove mogu pripustiti oženjeni muževi s djecom, ali ne smiju roditi poslije ređenja drugu djecu. Moraju slijediti primjer apostola, makar su oženjeni, i nastaviti oženjeni život bez spolnih odnosa. Isto tvrdi i Tertulijan koji zna za primjere ponovno oženjenih biskupa, ali i za zakon depozicije takvih ponovno oženjenih biskupa. Hipolit kori rimskoga biskupa Kalista što dovoljno pozorno ne poštuje zabranu ponovno oženjenih ljudi za biskupe i što ne poštuje depoziciju drugi puta oženjenih biskupa. U pitanju su ustvari bili ljudi koji su bili vjenčani prije krštenja pa su se poslije krštenja drugi puta vjenčali s drugom ženom. Tako se kod Kalista moglo dogoditi da je neki udovac koji se ponovno oženio mogao postati potom biskup. Hipolit i Kalist znaju i za zabranu vjenčanja poslije ređenja.

Didascalia syriaca (3. stoljeće) slijedi praksu Klementa Aleksandrijskog. U Siriji su viši klerici redovito bili oženjeni, ali je barem kandidat za episkopat trebao biti u podmakloj dobi koji je već odgojio svoju djecu da bi se više mogao posvetiti svojoj novoj službi.

Origen (185.–254.) nije mogao zamisliti svećeništvo bez savršene čistoće. On je poznao zabranu digamije (tj. drugog vjenčanja). Prije nego je bila propisana kontinencija viših klerika (4. stoljeće) ona je već ranije postojala u usmenoj predaji u kojoj su propisi bili prenošeni s pokoljenja na pokoljenje usmenim putem, ali su jednako obvezivali kao da su bili zapisani. O tome ne vode računa mnogi koji istražuju povijest te sve temelje samo na pisanim dokumentima. Obvezatna kontinencija viših klerika kako je propisana na sinodama

u Elviri (4. stoljeće) plod je usmene tradicije koja je bila obvezatna već ranije, u vrijeme Tertulijana i Ciprijana.

Na crti Klementa i Origena ostaju i Euzebij Cezarejski i sinoda u Anciri (danas Ankara) 358. godine na kojoj se tvrdi da biskup može posvetiti za đakona oženjena čovjeka, ali tek nakon stanovitog vremena kad se dotični kandidat dokaže ustrajnim. Obvezatna kontinencija bila je u praksi poznata. Ima za nju mnogo primjera. Pavao, biskup Samosate, (3. stoljeće), tvrdi za sebe da živi s nekom ženom kao brat i sestra, bez spolnih snošaja. Zato su doista i supruge viših klerika trebale biti dorasle tom stilu života. Bilo je strogo zabranjeno da se njihove supruge odaju bludništvu, preljubu ili slično. Ako je bilo dokazano za neku suprugu da je počinila preljub, morala se odijeliti od svog supruga biskupa. Na toj crti ostaju i Epifanije Ciparski, Jeronim (za Palestinu i Egipat), Ivan Krizostom, Teodor Mopsuestijski (za Malu Aziju i Siriju). Svi oni svjedoče o obvezatnoj spolnoj kontinenciji. Sigurno, na nastanak celibatarnog klera velik je bio utjecaj monaha među kojima su bili mnogi viši klerici. Monaški je pokret bio raširen osobito na Istoku.

Sredinom 4. stoljeća euzebijanci su odbijali ženidbu, tražili od klerika da se rastave od žena, a laike su nagovarali da se ne obraćaju oženjenim klericima. Biskupi su odlučno reagirali na takve postupke zabranjujući rastavu braka, ali i dalje inzistiraju na spolnoj kontinenciji oženjenih viših klerika.

U Sjevernoj Africi sinoda u Kartagi (390. godine) propisuje da se »biskup, prezbiter i đakon trebaju uzdržati od supruge da bi onaj koji je posvećen službi oltara održavao savršenu čistoću.« Biskupi čine to na sinodi vjerni apostolskoj tradiciji koja je vjerno čuvana u Rimskoj

crkvi. Stvarno, u Rimu za vrijeme pontifikata pape Damaza (366.–384.) i u Sjevernoj Italiji za vrijeme Ambrozija, biskupa Milana, bračna je kontinencija izvan diskusije. Kontinencija je u to vrijeme, u Rimu i u Milanu, bila na snazi i inače, a ne samo na dane kad su klerici slavili euharistiju. Papa Siricije (384.–399.) u dekretu *Directa* piše: »svi smo mi biskupi, prezbiteri i đakoni obvezatni obdržavati kontinenciju od dana našega ređenja; naša srca i naša tijela podređujemo službi trijeznosti i čistoće, da bismo bili sasvim posvećeni Bogu u žrtvi koju svaki dan prinosimo.« (S. Heid, str. 200). I na sinodi u Rimu 386. godine Siricije priopćuje okupljenim biskupima: »dostojno je, čisto i pošteno... da biskupi, prezbiteri i đakoni ne održavaju spolne odnose sa svojim suprugama, budući da su oni ispunjeni svakodnevnim obvezama svoje službe« (S. Heid, str. 221).

U 4. stoljeću nastale su očigledno neke poteškoće u svezi s kontinencijom viših klerika i zato su u to vrijeme crkvene vlasti reagirale pa tada imamo više pisanih dokumenata u svezi s kontinencijom u kleričkim brakovima (Jeronim je korio Vigilancija što je dozvoljavao klericima spolne snošaje s njihovim suprugama i poslije ređenja!).

U 5. stoljeću bilo je nekih (npr. *novacijani*) koji su osporavali obvezatnost spolne kontinencije viših klerika. Odras toga je u i Sokratovo djelo *Povijest Crkve*.

Car Justinijan (527.–565.) naredio je da se za biskupe rede oni prezbiteri koji nisu oženjeni ili monasi.

Pojavom islama i munjevitim osvajanjem Afrike, Male Azije, Palestine i Sirije u vrijeme od 635. do 642. godine kršćanstvo je na Istoku oslabilo. Politička je kriza izazvala i intelektualnu i moralnu krizu. K tomu pridolazi i stalna napetost između Istočne i Zapadne crkve koja je poslije

Kalcedonskog koncila (451. godine) u stalnom usponu. *Trulanska sinoda* u Carigradu (691. godine) koja je okupila 215 grčkih, istočnih i armenskih biskupa htjela je odstraniti zloporabe i zablude svog vremena, ali je to činila u stalnoj svađi s biskupom Rima tako da papa Sergije (687.–701.), po podrijetlu Sirac, nije htio potpisati dekrete. Kanon 12 propisuje da biskup poslije posvećenja mora ženu otpustiti i poslati u daleki samostan gdje dalje za nju materijalno brine, a ako se pokaže valjanom može postati đakonisa. U Rimu su naprotiv, još za vrijeme pape Leona Velikoga, dozvoljavali oženjenim višim klericima da nastave živjeti sa svojim suprugama, ali u savršenoj kontinenciji. Prema tomu nije postojala bitna razlika u toj disciplini između Istoka i Zapada. Kanoni 3 i 6 dozvoljavali su oženjenim (monogamnim) muškarcima da poslije ređenja zadrže žene, ako su one djevice i ne obavljaju neki nečastan posao. Međutim, kanon 13 koji je dozvoljavao višim klericima da zadrže žene i da mogu s njima imati bračne čine u prikladno vrijeme, bio je u opreci s praksom Latinske crkve. Biskupi okupljeni na sinodi u Kartagi (390.) odlučili su da se »subđakoni, đakoni i prezbiteri odreknu spolnih snošaja sa svojim suprugama u posebno naznačeno vrijeme... Nužno je da oni koji se približuju oltaru, u vrijeme kad obavljaju svete stvari, budu suzdržani od svakog bračnog čina. Stoga ako bi netko radeći protiv apostolskih kanona usudio se priječiti zaređenome kleriku (subđakonu, đakonu, prezbiteru) bračne čine ili zajednički život sa suprugom neka bude skinut... isto tako ako klerik otpusti svoju suprugu pod izlikom pobožnosti, neka bude ekskomuniciran i, ako tvrdokorno bude uporan u svojoj praksi, bude skinut« (S. Heid, str. 286). Biskupi na Trulanskom koncilu (*Quintisextum*), citi-

rajući koncil Kartage (390.) ne spominju u 13. kanonu biskupe te od prezbitera i đakona traže savršenu kontinenciju kakva dolikuje njihovu staležu *secundum propria statuto*, ali samo povremenu, »u vrijeme koje im je posebno naznačeno«. Ovaj potonji izraz (grč. *kata tous idious orous*) krivo je prevedeni citat Kartaškog koncila (lat. *secundum propria statuto*).

Bez obzira na tu razliku između Istočne i Zapadne crkve, i jedni i drugi se pozivaju u svezi s bračnom kontinencijom viših klerika – bilo stalnom bilo povremenom – na apostolsku tradiciju. Viši su klerici pozvani na spolnu kontinenciju, jer su »službenici božanskih tajni« Novoga saveza i posrednici Božjeg naroda u molitvi pred Bogom. Ovo nije osporavano ni na Trulanskom koncilu.

Crkveni Oci prvih stoljeća često ističu celibat i savršenu kontinenciju kao ničim zasluženi dar Božji, karizmu. Od samog je početka celibat značio posvemašnje, slobodno i radosno darivanje i posvećenje klerika Bogu Ocu i svojoj braći za koju posreduju molitvom, a osobito euharistijom. Životni stil crkvenih službenika koji mora odražavati Isusov stil isti je od samih početaka povijesti Crkve, a da nikad nije stavio u pitanje vrijednost ženidbe odnosno braka drugih članova naroda Božjega. Celibat je jedan od oblika nasljedovanja Isusa Krista. Od početka crkvenoga života celibat je čin slobodnoga izbora osobe koja se želi posvetiti Kristu i po Kristu Bogu Ocu. Danas kad je celibat u pitanju i kad ga i sami vjernici teško razumiju potrebno je razmatrati celibat kao posebni oblik nasljedovanja Krista, posve u skladu s Evanđeljem. Celibatom svećenik nije izoliran od svijeta, nego je naprotiv i te kako duboko usađen u suvremeni svijet: utjelovljen je u svijet u povijest i u zajedništvo sa svim ljudima.

Adalbert Rebić

MICHAEL GLAZIER I MONIKA K. HELLWIG (priredili): *Suvremena katolička enciklopedija*, Prijevod s engleskog, Laus, Split, 1998., format 21 x 28 cm, 1087 + 32 stranice fotografija, cijena 740 kn.*

I. *Enciklopedija* sadrži oko 1300 natuknica te još oko 150 naslova koji upućuju na srodne natuknice. Uzmemo li u obzir svetopisamske pojmove i osobe koje su se bavile istraživanjem Svetoga pisma, mogli bismo reći da ezegetskih natuknica ima oko 180. Izvjesne elemente ekumenskog gibanja sadrže i članci iz dogmatske teologije, ekleziologije, crkvene povijesti te čak ustrojstva Rimske kurije. Ekumenskih natuknica ima oko 40. Članaka koji prikazuju nekršćanske religije i kulture ima oko 30. Za ove i druge vrste natuknica ključan je članak »Katolicizam« (460–465). Napisao ga je isusovac Thomas P. Rausch koji predaje na Loyola Marymount university u Los Angelesu (podatke o znanstvenim institucijama na kojima rade pojedini pisci priložili su redaktori hrvatskog izdanja nisu smatrali važnima za hrvatske čitatelje pa ih nisu ni navodili u popisu autora, 1083–1086). Tu je rečeno da je katolicizam »bitno crkveni način doživljavanja kršćanske vjere. Crkva za katolike nikada ne može biti puka sociološki shvaćena vjerska ustanova. Ona ima prije duboko mističnu, sakramentalnu dimenziju, jer posreduje misterijsku božansku prisutnost svojim članovima i po svojim članovima«. Polazeći od otačkog razdoblja, kaže da na katolicizam bitno spada ne odbaci-

* Donosimo tekstove pročitane na predstavljanju knjige u Zagrebu koncem siječnja 1998.